

A NYULAK SZIGETI KÓDEXMÁSOLÓ MŰHELY KÉT KORSZAKÁRÓL

HAADER LEA

A konferencia Nyíri Antal professzor úr munkássága és emléke előtt tiszteleg. Korábban éveken át szinte naponta forgattam az általa szerkesztett A Münchener kódex 1466-ból kritikai szövegkiadást, és a Nyelvtudományi Intézet Nyelvtörténeti Osztályán is hosszú évek óta foglalkozunk ómagyar kéziratok kritikai szövegkiadásával, ezért választottam előadásom témájául az éppen aktuális kézirat néhány problémáját. Ezúttal az Érsekújvári kódex műhelyhez kapcsolhatóságával (az idetartozó módszertani kérdésekkel), valamint e műhely jellemzőivel foglalkozom.

A kérdés részletezőbb kibontása előtt idézzük fel az ÉrsK. néhány jellemző adatát! Az ómagyar kori kéziratok között a legterjedelmesebbek közé tartozik, nagyságban mindössze az Érdy-kódex előzi meg. 584 nagyalakú (A/4-es méretű) lapból áll, amelyeknek döntő többsége kéthasábosan van beírva. Mohács utáni keletkezésű, 1529–1531 közé datálható, 5 kéz írása. A kezek száma új eredmény, Volf a Nyelvemléktár előszavában (1888: VIII) még 3 kéz művének tartja.

1. Egy-egy kézirat lokalizálhatósága, továbbá szerzetesrendhez, netán írói műhelyhez kapcsolhatósága csak részben egymást fedő kérdések. A lokalizálhatóság, ha egyáltalán direkt módon lehetséges – a kódexek kolofonjainak ugyanis az az általános tanúsága, hogy akár a kézirat keletkezésének a dátumát, akár a másoló személyét a scriptorok fontosabb közlendőnek tartották, mint az írás helyének megjelölését – még nem jelent egyben szerzetesrendhez köthetőséget is. Példa erre a Keszthelyi kódex, amelynek záróbejegyzése ritka kivételként tartalmazza ugyan, hogy Lékán keletkezett („Et sic est finis huius operis per me gregorium de weljkee *et cetera* In lewka . 1 . 5 . 2 . 2.”), itt viszont ebben az időben kolostor nem volt (vö. Romhányi 2000: 41). Nem bizonyítható továbbá a scriptor rendi hovatartozása sem (Haader 2006: 18–9); ez a kódex tehát a lokalizálható, de biztosan rendhez nem köthető kéziratok közé tartozik. Egy scriptori műhelyhez való tartozás bizonyításakor azonban már okvetlenül szükség van arra, hogy tudjuk: melyik rendben keletkezett a kézirat, s csak ezután lehet – immár az adott szerzetesrenden belül – keresni a műhelyként szolgáló kolostort. A továbblépéshez így azt szükséges tisztázni – módszertanilag is –: melyek azok a kritériumok, amelyek alapján egy ómagyar kéziratot szerzetesrendhez (netán műhelyhez is) lehet kötni? Mivel a legtöbb kódexben semmilyen ide vonatkozó megjegyzés sincs, a támpontok csak közvetettek lehetnek.

A legtöbb magyar kódexet a két – úgynevezett kolduló – rend tagjai, a ferencesek és a domonkosok hozták létre. A két rend gyakorlatilag egyidőben, mindössze 7 év különbséggel, a XIII. század első harmadában keletkezett (domonkosok: 1216, ferencesek: 1223). Mindkettőjükre egyaránt jellemző, hogy kolostoraik elsősorban városokban épültek, és hogy igen hamar bővültek női ággal is – ami az anyanyelvűség tekintetében kiemelkedően fontos tény. A mindkét rendben gyorsan szaporodó kolostorok közül a kódexmásolás szempontjából viszont csak a gazdagabb alapításúak, a tehetősebbek jöhettek számításba, azok, amelyekben a pergamen, papír, festék és egyéb íráskellékek beszerzéséhez szükséges anyagi háttér is rendelkezésre állt.

Hazai viszonylatban a női ferencesekre (klarisszákra) nézve ez a jobb módú kolostor az óbudai volt. Alapítója maga Erzsébet királyné (Nagy Lajos édesanyja), aki egy 1358-as oklevelében azt írja, hogy több mint 100 főúri és nemeslányt küldött a kolostorba – részben apácának, részben tanulásra (Hervay 2006: 453).

A női domonkosok reprezentatív kolostoráról jól ismert, hogy IV. Béla alapította tulajdon leányának a Nyulak szigetén, s jelentősen támogatta birtokokkal is. Ennek a kolostornak is századokon át (fő)nemesi származású nők voltak a lakói, mint ez magából a Margit-legendából is kiderül: „It kezdetyk el az sororoknak neuvevk · kȳk ez clastromban lakoztanak · zent margýt azzonnak jdejeben” (197). Az egyes személyekkel kapcsolatban ilyen megjegyzések is esnek: „Tȳzennegyed sorornak vala neue · Soror olimpiadis azzon · bodomereȳ tamas ispan vrnak felesege · de jt az ispant nem kel vgȳ ertenevnk · hog vala mȳ kevz ispannak felesege volt volna ez azzon · vag az tevb sororok kȳket neuzevkn ispan leanȳnak · hanem voltanak vaar megye ispany es nagy vrak” (211); vagy egy másik hely: „Soror judit · es ev vala moȳses nadrospannak ... leanȳa · Melȳ moyses nadrospan atta ez bodog azzon clastromanak · jgalt mynd hozza tartozoual evrek alamysnavl” (221). Gazdasági lehetőségek hiánya tehát nem állhatott útjában annak, hogy egy domonkos kódexmásoló scriptórium jöjjön létre a Szigeten, a szellemi tökét, a másoló kezeket az ott nevelt jó családból való leányok adták. A különféle ómagyar, de még inkább középmagyar misszilisekben foglaltak alapján egyébként kellő rálátást szerezhetünk arra nézve, milyen módon igyekeztek az előkelőbb családok lányaiknak a jó nevelést, a korabeli műveltség elsajátítását biztosítani.

2. A fentieket immár a vizsgálandó ÉrsK.-re vonatkoztatva: elsőként meg kell próbálni a kéziratot közvetett belső érvek segítségével szerzethez, majd helyhez kapcsolni.

Az ÉrsK. legtöbbet író scriptora a kolofonban így nevezi meg magát: „Ez ȳrasnak wege wagon vr fȳw zȳletethnek wtanna ezer ȳth zaz harmȳncz eztendewben wȳz kerezt octawaȳan ÷ sewenhazȳ soror marta keze mȳath” (310). Rajta kívül még egy sokat író kéz van a kódexben, és még további három, aki kevesebbet másolt. A beírt lapok száma nagyságrendben: Sövényházi, az 1. kéz: 412; 3. kéz: 119; 4. kéz: 29; 2. kéz: 17; 5. kéz: 7 lap (a számítás a töredékoldalakat és sorokat némileg nagyvonalú-

an kezeli). A másoló személyeknek okvetlenül egy helyen kellett tartózkodniuk, mert sűrűn, akár mondat közben is cserélgetik egymást az írópultnál (pl. az 569. lapon a 14. sort a 4., a 15. sort már az 5. kéz írta, vagy a 445. lap *a* hasábját Sövényházi, a *b*-t pedig a 4. kéz írta stb.). Főleg a kódex vége felé erőteljes a kézmozgás. Sövényházi apáca mivolta alapján nem nehéz következtetni arra, hogy ez a közös hely csakis kolostor lehetett. De bizonyítják ezt a szövegben több helyütt előforduló deiktikus rámutatások is: „Azeert inthlek tyteketh hogy *ez* claströba mynden thy eeletteknek napyayban wegygh meg maragyatok ... Inthlek tyteketh hogy nagy kewanatossagal zeresseetek *ez* Clastromoth” (249) stb.; vagy: „de maga yol lehet hogy *ez* zent damokos atyanknak harmad zertzety kyben wala zent kateryna azzö nem kewtelez zegenssegre Es engedelmesssegre telyesseggwel mykepē mynket kyk berekeztwen lakozwnk” (399). (Vö. Volf 1888. XVIII–XIX).

Annak meghatározásához, hogy a kolostor, amelyben az egymást váltogató sororok az ÉrsK.-et írták, melyik szerzethez tartozott, ismét csak a szövegből kínálgató fogódzókat lehet igénybe venni. Ezek a fogódzók általánosan is alkalmazhatók – és lehetnek ingatagabbak vagy biztosabb lábon állók.

Egy meghatározott rendhez köthető, de túlságosan is népszerű, elterjedt forrás használatának nemigen van bizonyító ereje. Semmiképpen nem perdöntő például az, ha egy kódex Pelbárt után fordított prédikációt vagy legendát tartalmaz; ettől a kódexet még nem szabad ferences eredetűnek tartani. Az obszerváns Pelbárt művei ugyanis olyan népszerűsége tettek szert, hogy bárhol megjelenhettek, könnyedén átlépték a rendi határokat. Elég itt csak azt említeni, hogy a karthauzi eredetű ÉrdyK. mindennél többet merített Pelbártból (Volf 1888: VIII), de a Ráskay által másolt, biztosan domonkos Horvát-kódex fő forrása is Pelbárt *Stellariuma* (vö. Haader – Papp 1994: 20–1) stb. Hasonló a helyzet az imádságoskönyvekkel kapcsolatban is: összeállításukból – bár egyes imák rendi kötődése meghatározható – magának a kéziratnak a rendi hovatartozására nemigen lehet bizonyosságot szerezni.

Szerencsésebb eset, ha a kódexben naptár van, és az illető rendhez köthető szentek ki vannak emelve – vagy éppen nincsenek, mert a hiány ugyanúgy árulkodó. Vagy: ha a kézirat a rendalapító szentnek vagy a rend más fontos szentjének a legendáját részletesen tartalmazza. Vagy: ha a rendalapító neve különleges keretek között van említve. (Létezik pl. egy domonkos *Confiteor*: *Confiteor deo et beate marie virgini et beato Dominico et omnibus sanctis ...* – vö. Timár 1930: 269). Igen megbízhatóan igazít útba a „birtokos személyjel”-fogódzó, ami arra vonatkozik, hogy a szerzethez kötődő szent(ek) nevéhez az *atyá* (esetleg az *anya*) birtokos személyjeles alakban járul-e avagy nem. Az ÉrsK. esetében ez az alábbi képet mutatja: Bonaventura (262), Szent Ferenc (363, 371, 377), Kapisztrán János (129), Szent Bernald (365), Szent Benedek (372) neve után vagy semmi sem áll, vagy csak *atyá*, míg Szent Domokos esetében nevének összes előfordulása (több mint 20 – vö. Volf 1888: IX) kivétel nélkül *atyánk*ként szerepel. Ez egyértelmű bizonyítéknak tekinthető.

A következő lépés innen mindössze egy következtetés, de talán nem alaptalan: domonkos kolostor, apácák által készített kézirat (még hozzá díszes kivitelben), mindez Magyarországon = Nyulak szigete. A Szigethez köthetőséget még más szempontok is erősíthetik, amelyekről itt most nincs alkalom részletesebben szólni. Ezekhez tartozik a kódexek későbbi együtt vándorlása. A szigeti kódexek valamennyien a felvidéki klarissza kolostorokban kötöttek ki, s ez az ÉrsK.-re is igaz.

3. A vizsgált kézirat tehát hozzáköthető a Nyulak szigeti domonkos női kolostorhoz. Erről viszont sikerült kideríteni, hogy benne nemcsak anyagi-fizikai tekintetben volt scriptórium, hanem szellemi tekintetben is műhelye volt a kódexmásolásnak. Olyan, amelyben a scriptorok tevékenysége, írásgyakorlata egymásra hatással volt, és ez a hatás azonos vagy hasonló jegyek alapján felismerhető, kimutatható. Az indítást a szigeti magyar nyelvű domonkos írótevékenységhez a rendi reform adta meg (Horváth 1931: 121–2, 124–5), a megújulás pedig a regula és konstitúciók anyanyelvi tolmácsolásával vette kezdetét. (Mint ismeretes, ennek ránk maradt emléke a Birk-kódex 1474-ből, Váci Pál fogalmazványa.) A belső megújulást szolgáló szigeti kéziratok – számunkra kézzelfoghatóan – 1510-től kezdtek sorjázni. Számba lehetne itt venni még az 1506-ból származó domonkos WinklK.-et is, ez azonban némileg bizonytalannak látszik. A vízjel és a papíryanag alapján a szigethez kapcsolható, alakra is egyezik a GömK.-szel és a ThewrK.-szel (Timár 1930: 270–1), de azért aggályok is vannak. Mezey László véleménye szerint a szigeti apácák a mai Batthyány tér helyén állott Ágoston-rendi vilhelmita kolostorban másoltatták a WinklK.-et (Pusztai 1988: 16), Tarnai Andor pedig talán veszteprémi eredetűnek tartja (Tarnai 1984: 249).

A Nyulak szigeti kolostor scriptóriuma műhely mivoltának megállapíthatóságára korábban is voltak kutatói törekvések. Lázs Sándor (1981: 671) szerint „a pár fennmaradt kódex közül csupán néhányat lehet minden kétséget kizáróan valamely szerzetesrendhez, kolostorhoz kötni, a többiek esetében csupán feltételezésekre vagyunk utalva. Ez az oka annak, hogy nem tudjuk az egyes közösségek műveltségének körét megvonni, spirituális arculatukat megrajzolni. Ahhoz, hogy ezt megtehessük meg kell keresnünk a „biztos” kódex karakterisztikus vonásait, amelyeknek a segítségével aztán lehetővé válik, hogy az egyes ... scriptóriumok kézirateit egy vezető kézirat közé ... csoportosítsuk. A kódexcsaládoknak az ilyen módon való kialakítása elég biztos alapnak látszik egy-egy irodalmi műhely tevékenységének elemzéséhez.” Lázs ehhez a Nyulak szigetére biztosan lokalizálható, és általa vezető kéziratoknak nevezett Ráskay-kéziratokat külső tulajdonságaik alapján jellemzi. Hogy Ráskay a Szigeten másolt, ez minden kétséget kizáróan kiderül „magánbejegyzéseiből”, amelyeket meg lehetős rendszerességgel toldott datálásaihoz, ha befejezett egy-egy szövegegységet. Lázs szándéka az volt, hogy bizonyos jegyek alapján (ilyenek: a kötéstábla, a fasciculusok nagysága, van-e punktórium vagy nincs, milyen az írástükör mérete, vonalazott-e vagy sem, milyen a tinta színe, mennyi a lineák száma az egyes fascicu-

lusokban, hogyan bánnak az incipitekkel) meg tudja határozni, hogy mi készült a szigeti műhelyben, és mi nem. Lázs megállapításai igen hasznosak, de tanulmányából – számomra legalábbis – az is világossá vált, hogy az effajta érvek nem elégségesek az összetartozó kéziratok megállapítására, mert a külső tulajdonságok nem mindig kötik össze azokat a kéziratokat, amelyek egy scriptóriumban keletkeztek. A s z e l l e m i m ű h e l y j e l l e g túl megy a külső megjelenésen, és annál erősebben kapcsol össze kéziratokat.

Egy ilyen szellemi műhelyt véltem megtalálni a szigeti kódexekkel kapcsolatban (Haader 2004). Lényege, hogy szigorúan nyelvészeti kritériumok alapján (a szövegek fonéma–graféma viszonyai, szövegtagolása, elválasztása) kimutatható egy Ráskay-iskola. Jellemzői: az archaikusabb, cancelláriai alapokon nyugvó, többjegyű mellékjeltelen helyesírástípus alkalmazása – mégpedig következetesen, függetlenül a másolandó szöveg gyakorlatától. Szövegtagolás a grammatikai kategóriák szerint, a XVI. század úzusához képest ismét csak meglehetősen következetességgel, ami igen nagy dolog ebben a korban. (Itt azt vizsgáljuk, hogy az egyszer már „felvett”, jelölt kategóriát milyen következetességgel jelöli a másoló a szöveg egészében.) A tagolás nagybetűvel és egyetlen tagolójellel történik, ez a középhelyzetű pont. (Ez is lényeges, ismervén a XVI. századi tarkaságot.) Nagyobb egységek tagolására nem szokásos díszesebb iniciálé, a rubrumhasználat spórolós. A hibajavítás áthúzással történik. Az egész iskolára, annak szellemiségére alapvetően jellemző a p u r i t á n s á g , a k ö v e t k e z e t e s s é g és az i g é n y e s s é g , az írás formánívójában és a nyelvi tudatosságban egyaránt. Ugyanakkor megemlíthető még a kéziratok formai egységessége is: méretük a közösségi felolvasásra alkalmas (kb. A/5-ös) nagyság, illetve a Gömör-kódex esetében az ennél kisebb imakönyvnagyság. Az írástípus megválasztásában szempont a jól olvashatóság, az írástípus – bastarda – nem változik.

Ilyennek mutatkozik a szigeti scriptórium az 1520-as évek elején. A Ráskayhoz kötődő iskola időhatárait pontosan természetesen nem lehet megmondani. Utolsó kódex az 1522-es évszámot viseli, az úgynevezett Elena priorissza levele, amelyet Bocskay Ilona priorissza vele íratott meg – a duktus alapján – lehet ennél némileg későbbi, de mindenképpen 1526 augusztusa előtti, a levél címzettje ugyanis Mohácsnál elesett (vö. Haader 1995: 430).

4. Ha most az 1529–1531 közé datálható ÉrsK.-et vesszük szemügyre, azonnal világossá válik, hogy a Ráskay-műhely szellemiségének ekkor már nyoma sincs, a Szigeten új korszak kezdődött. Ennek vezető egyénisége kétségtelenül Sövényházi Márta, aki azon kívül, hogy az ÉrsK. legnagyobb részének scriptora, valójában szerkesztője is a kódexnek, az egész kéziratot átnézte, kiegészítéseket fűzött más kezekhez, figyelmeztetett a levelek helyes sorrendjére (388, 397, 402. lap). Másik fennmaradt műve a ThewrK. egy részlete.

Milyen változásokat hozott a szigeti scriptóriumban a Sövényházi-korszak? Mi a jellemző a stílusváltásra, ami – még ha a legtagabb időszakot számítjuk is Ráskay és Sövényházi tevékenysége között – mindössze hét év alatt ment végbe?

Próbáljuk meg szembesíteni néhány szempont alapján a kéziratokból a két vezető scriptor felfogására vonatkozó jellemzőket!

(1) Megváltozott a kéziratok külseje. A Ráskay-kéziratok homogénebbek, fasciculusnagyságra, oldalbeosztásra nézve egységesebbek. Sövényházi kéziratai formátumban és terjedelemben is különbözőek. Mint már említettük, az ÉrsK. nyalakú, ezzel ellentétben a ThewrK. kikalakú imádságoskönyv. Nála a Ráskay-féle „asztali könyvnagyságra” nincs példa.

(2) Az írástükör a Ráskay-műhely kézirataiban kivétel nélkül egyhasábos, ezzel szemben az ÉrsK. lapjai döntő többségükben kéhasábosak (mindössze a mű elején és végén vannak egyhasábos oldalak is).

(3) Írástípusként Ráskay egységesen a jól olvasható bastardát használja. Kurzívját nem is ismerjük, mindössze néha-néha egy elfelejtett betűt (többször *e-t*) told be a sorközbe kurzívval. Sövényházi ezzel szemben mindkét írástípusban ír. Paleográfiai szempontból ez természetesen előnyös, helyenként még az is vizsgálható, ahogyan írása egyik típusból a másikba átmegy (528). De bastardáján belül is vannak helyenként különbségek. A szöveg presztízse határozza meg, hogy mit másol ünnepélyesebb, nagyobb betűkkel; így bizonyos latinokat és evangéliumi szövegeket (például a húsvéti prédikációban). Betűformái is messze változatosabbak, mint a Ráskayéi. A szóvégi *s*-nek négy formáját is ismeri, az ún. farkas *ö* is lehet csak alul, vagy alul-fölül mellékeles. A nagybetűk alakja is többfajta. És mindebben rapszodikus is: kedve szerint felkap valamit, néhány lapon keresztül gyakran használja, majd ejti. Ilyesmit lehet például elmondani a 287–290. lapok *A* betűformáiról.

(4) A helyesírás a scriptori habitus kitapogatója szempontjából kulcsfontosságú. A hangjelölés rámutathat, milyen a scriptor magatartása másolandó előzményszövegéhez képest: követi-e, amit éppen maga előtt lát, vagy van saját, kialakult gyakorlata. Ennek vizsgálata azt mutatja, hogy a két soror másolói magatartása merőben eltérő. Ráskay és köre konzekvens, saját (régies) helyesírási rendszerét érvényesíti, akármilyen másolandó szöveg fekszik is az írópulton. Sövényházi ennek éppen az ellentéte, alkalmazkodik az alapszöveg helyesírási sajátosságaihoz, tulajdonképpen nincs is kiforrott saját helyesírási rendszere, fonéma–graféma megfelelései rendkívül tarkák. Példaként: az E/3. személyes névmásnak az alábbi variánsai találhatók nála: *hw*, *hew*, *hu*, *eu*, *ew*, *o*, *w*; vagy: gy hangértékben egyaránt állhat *g*, *gi*, *gŷ* vagy *g̃*. Érzékelhető, hogyan változtatja a kritikusabb hangjelölésekre nézve a két nagy helyesírási rendszer megoldásait.

(5) A szövegtagolásban Ráskay egyetlen tagolójelet ismer, ez a középhelyzetű pont. Szövegét grammatikai kategóriák alapján tagolja. Sövényházi nem tartja túl fontosnak az interpunkciót. Ő mindenekelőtt rubrumozással és nagybetűkkel tagolja a szöveget, megoldásaiban azonban nem a grammatika a szempont, hanem az oldal szépsége, azon a szemnek a színes nagybetűk kellemes eloszlása. Ugyanakkor – intonációs jelként – pipa alakú kérdőjeleket is használ – rendszerint a *mire?* kérdőszó után, és csupán a *Liber de modo bene vivendi* szövegegységben, ami arra utalhat, hogy mindezekkel már az előzményszöveg is rendelkezett. Ez a sajátos formájú intonációs jel a karthauziaktól ered (vö. Keszler 2004: 120), és az ÉrsK.-en kívül még két másik kódexben (Jordánszky-kódex, ÉrdyK.) is megtalálható.

(6) Ami a rubrum és a színes festék használatát illeti: Ráskay szigorú puritanizmusával szemben Sövényházinak szemmel láthatóan gyönyörűséget okoz a kézirat díszítése. Iniciáléi, színesek, ötletesek, többször aranyozottak is, rubrumos nagybetűi változatosak, és bizonyos párhuzamosságot mutatnak a JordK.-éivel. Az incipitek általában rubrummal, olykor élénk világoszöld tintával készültek.

(7) Az ÉrsK. egyedülálló abban, hogy ez a kézirat tartalmazza az egyetlen figurális ábrázolásokból álló miniatúraciklust. A passiótörténethez kapcsolódóan tizenkét kis kép díszíti a kódexet. Színkezelése és vonalvezetése alapján Sövényházi munkájának tekinthetők, és jól passzolnak a szöveg szépségéről alkotott felfogásához is. A miniatúrákon kívül a kéziratban még néhány más kép is van (többnyire *vir dolorum* ábrázolások iniciáléként). Ráskay Lea kódexeiben figurális ábrázolás nem található. Mindabból, amit róla és műhelyéről a szövegek megmutatnak, a rendi reform céljait pragmatikusan szolgáló, puritán és szigorúan funkcionális beállítottsága miatt ilyesmi valószínűleg szóba sem kerülhetett volna.

(8) A Ráskay-kódexek szövegválogatása „pedagógiaiilag” tudatosnak látszik; kódexeit a regula illusztrációjának is szokás tartani – összefüggésben a rendben meghirdetett reformtörekvésekkel. A kéziratok tartalmilag is aránylag homogének: a Nyulak szigeti kolostor példaképének élete (Margit-legenda); a rendalapító életrajza és csodái (Domonkos-kódex); példázatok a helyes kolostori életvitelre (Példák könyve); az egyházi év ünnepkörével kapcsolatos beszédek és legendák (Cornides-kódex); valamint két nagyobb prédikáció Mária életéből (HorvK.). A Sövényházi Márta idejében keletkezett kódexek ezzel szemben úgynevezett vegyes tartalmúak. Az ÉrsK.-ben vannak evangéliumi részletek, passió, példák és tanítások, különféle szentek vitéi (köztük mint leghíresebb szövegegység Alexandriai Szent Katalin verses legendája), prédikációk stb.

(9) Ráskay egymaga dolgozik kézíratain, öt kódexéből négynek egyedüli scriptora. Kivétel a PéldK., amely három kéz munkájából van összekötve. Az általa írt rész (ő a második kéz a PéldK.-ben) új ívfüzeten kezdődik, tehát független az előző scriptortól, viszont a tanítványának tartható harmadik kéz már az őáltala elkezdett

ívfűzetben folytatja az írást. Ugyanez a tanítványkéz írja be a CornK.-ben is a Ráskay írta szövegek fölé 16 alkalommal a rubrikákat, ebben az esetben tehát bizonyos közös tevékenység nyomai látszanak. Sövényházi mindkét ránk maradt kódexében több scriptorral dolgozik együtt.

(10) Tipikusak a két scriptor személyes bejegyzései is. Ráskay kolofonjainak tartalmából egy az országos ügyeket kolostori „berekasztettségé” ellenére is élénken figyelemmel kísérő, a datálás pontosságának láthatóan fontosságot tulajdonító apáca képe rajzolódik ki. Megjegyzendő, hogy történelmi eseményeknek ilyesfajta rendszerezesebb rögzítésére nincs más példa a magyar kódexirodalomban – férfi scriptoroktól sem. Például: „Vegeztesyk zent dorothea azzonnak elete zent borlobas estyn zombaton. vrnak zvletety vtan. Ezer evt zaz. tyzen neegy eztendeiben. Ezen eztendeiben levn az kereztes had. magyar orzagnak evrevk emlekevezety. kyben vezenek sok nemes vrak az kegyetlen poor hadnagyoknak kegyetlensegek myat” (CornK. 130v); vagy: „Vegeztem penteken zent peter martyr napyan. vr zvletety vtan. ezer. evt zaz. tyzenkylenc eztendeiben. Ezen eztendeiben hala meg pereny jmreh. magyer orzagbely nadrispan” (CornK. 169r); vagy: „Vegeztem penteken zent dyenes estyn vr zvletety vtan Ezer evt zaz tyzen nyolc eztendeiben. Ezen eztendeiben gyevlekeveztek az magery vrak es mynden nemessek baccha. valamy lezen benne” (CornK. 167v). A kolostor életével kapcsolatban a kápolna boltozásának megkezdéséről ad hírt: „Ezt irtak vrnak eztendeiben. Ezer evtzaz týz eztendeiben. Ezen eztendeiben kezteek chynalný boltozný az egyhazbelý sanctuariomot” (PéldK. 46), majd öt év múlva megszenteléséről: „ezen eztendeiben zenteltek meg az kapolnat. zēt kat’ina azzon napyan vasarnapon” (CornK. 204v). Tárgyilagos bejegyzéseiben semmi személyeset, semmi kisszerűt nem találni. Sövényházi hat bejegyzése közül kettő datálás (az egyik szövegét l. feljebb), a többi pedig bocsánatkérés: „Ne gondolý wele ha nem zepē ýrtam de nezýed ýdwesseges haznalattýat...” (73 és 161); „Ne gondolý wele, ha nem zepen ýrtham” (526); „býzoný igen sýettē wele” (544b). Ebből látszik, hogy művének esztétikai megítélése mennyire fontos neki.

Táblázatos összefoglalásban:

	Ráskay Lea	Sövényházi Márta
(1) a kéziratok mérete	egységes „asztali” méret (+ imádságoskönyv)	nagyalakú (+ imádságoskönyv)
(2) írástükör	mindig egyhasábos	döntően kéthasábos
(3) írástípus	mindig bastarda	bastarda és kurzív (funkcionálisan is megkülönböztetve)
(4) helyesírás	egy típust érvényesít következetesen	ugrál a helyesírási rendszerek között, következetlen
(5) írásjelhasználat	egységesen középhelyzetű pont; grammatikus tagolás	többfajta írásjel, kérdőjel is; nem grammatikai szemponthú tagolás
(6) rubrumhasználat	alig	bőséges
(7) díszítettség	nincs	miniatúrák, iniciálék
(8) tartalom	a regula illusztrációjául válogatott szövegek	vegyes tartalom
(9) társasjelleg	egyedül	mindkét kódexben több scriptorral együtt
(10) kolofonok	pontos időmegadások, utalással az adott év legfontosabb eseményeire	dátumok, bocsánatkérések

5. Összegzés, kitekintés

Az ÉrsK. a Nyulak szigeti domonkos scriptóriumhoz köthető. A korábbi szigeti kéziratok jellemzőivel való szembesítés tanúsága szerint Sövényházi Márta munkásságával új scriptórium korszak köszöntött be a Szigeten. Ez szakított a Ráskay és köre képviselte úgynevezett dominikánus helyesírási tradícióval, valamint a puritanizmussal, és középpontba helyezte azt a szemléletet, amely a kézirat szépségét és díszítettségét hangsúlyozottan fontosnak tartja. Hogy emögött milyen hatások húzódnak meg, még nem világos. Nem lehetetlen, hogy összefügg a könyv funkciójáról vallott felfogás megváltozásával. Az is kérdés, hogy ebből az új felfogásból keletkezett-e új szemléletű iskola, egyáltalán maradt-e még erre a török veszély árnyékában lehetőség. Az első felvetésnél ígéretesnek látszik az Érdy és a Jordánszky-kódexszel való alapos összevető vizsgálat. Úgy tűnik (egyelőre csak felületesen), hogy azonos orientáció áll fenn több kérdésben. Bizonyos jellemzőkben egyezések vannak. Ilyen a kézirat kéthasábossága, az írástípusok váltogatása a szöveg presztízse szerint (az evangéliumi szöveg ünnepélyesebb betűtípussal, az utána következő prédikáció kurzívval; ez az Érdy és az ÉrsK.-ben fordul elő). Igen figyelemre méltó a három kéziratot összekötő sajátos

és más magyar kódexből nem ismert intonációs jel (kérdőjel). Több apró helyesírási jellegzetességben is egyezések vannak (ilyenek a sor végének kitöltésére alkalmazott megismételt betűk). Természetesen szükség lesz egy alapos tartalmi összevetésre, a párhuzamos szövegrészek összehasonlító vizsgálatára is.

A második, a Sövényházi-iskolát firtató kérdés – későbbi szigeti kéziratok hiányában – úgy tűnik, már végleg megválaszolatlan marad.

HIVATKOZÁSOK

- Haader Lea – Papp Zsuzsanna 1994: *Horvát-kódex 1522* (Régi Magyar Kódexek 17), Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.
- Haader Lea 1995: Elena priorissza levele, *Magyar Nyelv* **91**, 420–31.
- Haader Lea 2004: A Nyulak szigeti scriptórium mint műhely, *Magyar Nyelvőr* **128**, 196–205.
- Haader Lea 2006: *Keszthelyi Kódex 1522* (Régi Magyar Kódexek 30), Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.
- Hervay Ferenc Levente 2006: klarisszák (címszó), in: Kőszeghy Péter főszerk.: *Magyar művelődéstörténeti lexikon V*, Budapest, Balassi Kiadó.
- Horváth János 193: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*, Budapest, Magyar Szemle Társaság.
- Keszler Borbála 2004: *Írásjeltan*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lázs Sándor 1981: A Cornides-kódex körül, *Irodalomtörténeti Közlemények* **85**, 671–83.
- Pusztai István 1988. *Winkler-kódex 1506* (Codices Hungarici IX), Budapest, Akadémiai Kiadó.
- F. Romhányi Beatrix 2000: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*, Pytheas.
- Tarnai Andor 1984: „A magyar nyelvet írni kezdik”. *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Timár Kálmán 1930: Domonkos-rendi magyar kódexek, *Irodalomtörténeti Közlemények* **40**, 265–76 és 395–412.
- Volf György 1888: *Érsekújvári Kódex*. Első fele (Régi magyar kódexek IX), Budapest, Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése.